

КЛІНІЧНА ЕНДОКРИНОЛОГІЯ

СТОРІНКИ ВЕЛИКОЇ ІСТОРІЇ (до 95-річчя заснування клініки ДУ «Інститут проблем ендокринної патології ім. В. Я. Данилевського НАМН України»)

Караченцев Ю. І., Місюра К. В., Сидорова І. В.

*ДУ «Інститут проблем ендокринної патології ім. В. Я. Данилевського НАМН України»,
м. Харків, Україна
nauka@iper.com.ua*

В цьому році клініка ДУ «Інститут проблем ендокринної патології ім. В. Я. Данилевського НАМН України» відзначає своє 95-річчя. Сьогодні наша клініка — вагома авторитетна складова державної системи надання високоспеціалізованої (третього рівня) медичної допомоги хворим з ендокринною патологією в Україні, на базі якої щорічно тисячі пацієнтів з наявністю хронічної ендокринної патології із усіх регіонів країни отримують сучасні, за усіма визнаними міжнародними стандартами і протоколами діагностику і лікування.

А починалося все в далекому 1927 р., коли в Харкові на теренах колишнього СРСР, при Органо-терапевтичному інституті вперше розкрила свої двері ендокринологічна клініка. Так було написано першу сторінку великої Історії вітчизняної клінічної ендокринології.

Очолив наукову і лікувальну роботу клініки приват-доцент, проф. В. М. Коган-Ясний.

«Наша ендокринологічна клініка із самого початку свого існування не обмежувалась одним лише клінічним вивченням ендокринних хворих, а поставила собі за мету

поєднання теорії і практики, постійно пам'ятаючи про патофізіологічний підхід до вивчення ендокринних захворювань», — напише він пізніше.

Наукова діяльність клініки з самого початку розвивалася в декількох напрямках. Серед них — вивчення патогенезу, розробка методів діагностики і ефективних схем терапії цукрового діабету; захворювань щитоподібної залози, розробка методів їх консервативного та хірургічного лікування; дослідження проблем жіночого і чоловічого клімаксу, безпліддя та ін.

В 1923-1924 рр. вперше в нашій країні В. М. Коганом-Ясним із співробітниками був отриманий фармакологічний препарат інсуліну, вивчені його властивості та відпрацьовано підходи до його застосування в лікуванні хворих на цукровий діабет.

Згодом були розроблені і впроваджені в практику нові мікрохімічні методи визначення цукру в крові та сечі (А. Я. Альтгаузен), що зробило можливою ранню діагностику діабету, у тому числі прихованих його форм, динамічну оцінку стану пацієнтів. Доступність інсуліну, який в промислових обсягах випускався Інститутом, дозволи-

В. Я. Данилевський серед співробітників ендокринологічної клініки
(другий зліва сидить В. М. Коган-Ясний).

ла практично в усіх випадках попереджати летальність при діабетичній комі. Спеціальна підготовка інсуліном (В. М. Коган-Ясний) зробила можливим будь-яке хірургічне втручання у діабетиків.

Клініцистами, разом із науковцями експериментального сектору, були всебічно вивчені такі питання діабетології, як: холестериновий обмін при діабеті (Є. М. Соркін), метаболізм жирів та вуглеводів у діабетиків (С. М. Лейтіс, С. Г. Генес, А. М. Утевський, О. Я. Резницька), діабет і нервова система (М. А. Копелович), діабет і вагітність (О. Я. Резницька). А. Я. Альтгаузен та Є. М. Соркін вперше описали так званий гемато-ренальний синдром — зміни в сечі та крові, що спостерігаються при діабетичній комі.

Особливої уваги було приділено вивченню предіабету, питанням клініки гіпоглікемії та подібних до неї станів; детально охарактеризовані інсулінчутливі та інсу-

ліннечутливі форми цукрового діабету (ЦД), клінічні варіанти діабетичної коми (В. М. Коган-Ясний, М. А. Копелович, А. Я. Альтгаузен, Л. І. Лобановська та ін.).

На початку 1960-х років в ендокринологічній клініці вперше в СРСР пройшли клінічні випробування нові цукрознижувальні препарати (бутамід, цикламід, хлорпропамід), синтезовані співробітниками хімічного відділу Інституту, розроблені і впроваджені в практику схеми їх застосування.

Представниками школи отримано пріоритетні дані щодо патогенетичних механізмів гетерогенності цукрового діабету, виявлено значення гормональної дисрегуляції у формуванні деяких форм ЦД. Сформульовано концепцію вторинної сульфаніламідорезистентності та інсулінозалежності. Розроблено нову на той час технологію лікування хворих на цукровий діабет 2 типу похідними сульфонілсечовини, що спри-

яло значному підвищенню ефективності терапії (О. П. Тихонова, Т. С. Гринченко, Т. П. Левченко).

Від самого заснування ендокринологічної клініки відбувалося інтенсивне дослідження захворювань щитоподібної залози. Клініцисти, разом із науковцями, вивчали питання йодного обміну (А. Я. Альтгаузен) та біологічної токсичності при тиреотоксикозі (І. М. Пейсахович), взаємозв'язку гістологічної структури щитоподібної залози та клінічних проявів Базедової хвороби (М. Р. Вебер), взаємозв'язку функціонального стану щитоподібної залози та серцево-судинної системи (М. Г. Ломазова).

Ще на початку 1940-х років представниками нашої клінічної школи (В. М. Коган-Ясний, М. Н. Шевандін, М. Р. Вебер, О. Я. Резницька) були детально описані особливості клінічного перебігу тиреотоксикозу, розроблені показання та протипоказання до операції з приводу Базедової хвороби. Встановлена роль психотравми в ініціюванні тиреотоксикозу (Н. М. Шевандін, М. А. Копелович), розроблено семіотику та диференціальну діагностику початкових форм тиреотоксикозу та «псевдотиреотоксикозу», що виникає як наслідок травматичних або інфекційно-токсичних уражень центральної нервової системи (М. А. Копелович, О. П. Тихонова).

Ще одним напрямком роботи Інституту та клініки впродовж всієї історії був такий важливий напрямок, як синтез та налагодження промислового випуску фармацевтичних препаратів для лікування ендокринної патології та її ускладнень (органопротекторів, протипухлинних, андрогенних, естрогенних, гестагенних та цукрознижуючих препаратів; засобів для лікування захворювань щитоподібної залози, адреналіну та адреноміметиків, стимуляторів нервової системи, препаратів гангліоблокуючої та антиадренергічної дії), відпрацювання особливостей їх застосування у клінічних умовах.

Механізми розвитку зобної хвороби, які були визначені представниками школи, стали свого часу основою заходів з ліквідації зобної ендемії в Західних регіонах України.

Клініцистами Інституту була організована вітчизняна мережа ендокринологічних диспансерів, які стали «опорними пунктами» в боротьбі із зобною ендемією.

У 1951 р. в клініці Інституту було розпочато застосування радіоактивного йоду для визначення функціонального стану щитоподібної залози, а з 1953 року — для лікування хворих з дифузним токсичним зобом (М. А. Копелович, О. М. Беседіна, Н. М. Дразнін). Досвід роботи Інституту в цьому напрямку був використаний спеціальною комісією МОЗ СРСР при розробці інструкції з використання радіоактивного йоду для лікування тиреотоксикозу.

Представниками школи (В. В. Натаров, Т. С. Гринченко, Н. О. Кравчун) вивчено механізми розвитку та особливості перебігу дифузного токсичного зоба (ДТЗ), отримано докази існування єдиного аутоімунного генезу різних форм тиреопатій. Сформульовано гіпотезу щодо ролі неспецифічних гормональних впливів і підвищення чутливості до них щитоподібної залози як одного з центральних механізмів патогенезу ДТЗ. Також були розроблені клінічні маркери аутоімунних форм ДТЗ.

Представниками клінічної школи інституту було закладено основи вітчизняної нейроендокринології. Зокрема, виявлено складні обмінно-ендокринні синдроми, що розвиваються в результаті інфекційно-токсичного або травматичного ураження головного мозку; описано форми дієнцефальних кризів, що симулюють ендокринні порушення (О. П. Тихонова). Визначено характеристики різних форм полігландулярної недостатності, деяких форм церебрального ожиріння, нецукрового діабету, раннього статевого дозрівання та інших межучочно-гіпофізарних синдромів, розроблено методи їх діагностики та лікування (М. А. Копелович, Л. І. Лобановська, О. П. Тихонова, О. С. Ром-Бугославська). Протягом ряду років співробітники клініки досліджували етіологію, патогенез, розробляли методи лікування і таких захворювань, як хвороба Аддісона, синдром Іценко-Кушинга, гіпертонічна хвороба, гіпогеніталізм (М. А. Копелович, З. І. Цюхно, Л. І. Лобановська, О. П. Тихонова та ін.).

Великої уваги було приділено вивченню порушення росту та статевого розвитку у дітей та підлітків; описані клінічні форми цієї патології, розроблена методика їх комплексної терапії (М. В. Журова).

Школа вітчизняної ендокринної хірургії бере свій початок у 1928 р., коли в клініці Інституту було створено хірургічне відділення на чолі з проф. М. М. Шевандіним. У 30-ті роки співробітниками відділення (М. М. Шевандін, М. Р. Вебер) були розроблені хірургічні методи лікування Базедової хвороби, методи післяопераційного ведення хворих; вивчено аспекти післяопераційних ускладнень, рецидивів. У ці ж роки, коли клініцистами була встановлена роль гіпофіза в патогенезі ряду ендокринних захворювань, в хірургічному відділенні було розроблено техніку оперативного втручання на гіпофізі.

У 1940 р. М. Р. Вебер опублікував першу в країні монографію «Базедова хвороба», в якій, за відгуками сучасників, блискуче по тому часі були висвітлені успіхи ендокринологічної клініки Інституту в питаннях хірургічного лікування цієї хвороби.

У 40-50-і р.р. у хірургічному відділенні клініки (спочатку під керівництвом проф. О. К. Горчакова, а з 1947 р. — проф. Я. Л. Леві) було удосконалено методики хірургічного втручання на щитоподібній залозі, що дозволило значно знизити процент летальності та післяопераційних рецидивів.

У 60–90-ті роки наукову роботу школа продовжила під керівництвом проф. Н. Г. Цариковської. Представниками школи на підставі поглибленого вивчення клініки, гормонального та імунного статусу, були розроблені методичні підходи до хірургічного лікування ускладнених вісцеропатичних форм тиреотоксикозу в різні вікові періоди. Серію робіт було присвячено лікуванню та профілактиці післяопераційних рецидивів дифузного токсичного зоба, хасітоксикозу. Виявлено особливості клініки, діагностики та розвитку різних форм гіперпаратиреозу, розроблено новий футлярно-фасціальний підхід при виконанні операції на парашитовидних залозах (Н. Г. Цариковська, Ф. С. Ткач, Ю. І. Караченцев та ін.). Розроблено диференційовані підходи до хірургіч-

ного лікування синдрому Штейна-Лівенталя, вивчено гормональні особливості окремих форм цього захворювання і підходи до відновлення репродуктивної функції після операції, видано монографію «Вірилізм» (Н. Г. Цариковська, М. С. Бірюкова).

Особлива увага приділялась одній з найбільш актуальних проблем ендокринної хірургії – аутоімунному тиреоїдиту. У 1971 р. Ф. С. Ткач одним з перших в країні захистив докторську дисертацію, присвячену цьому питанню.

В результаті досліджень Ф. С. Ткача нове освітлення отримало питання про аутоімунну природу післяопераційних гіпотиреозів. Підтверджено аутоімунний генез зоба Хасімото, детально вивчено його клінічну симптоматику, розроблено методи консервативного і хірургічного лікування.

У 80-ті роки в хірургічному відділенні почав розвиватися новий напрямок — застосування криогенних технологій для лікування захворювань щитоподібної залози: методи алло- та аутотрансплантації кріоконсервованої щитоподібної залози з метою лікування різних форм гіпотиреозу. Під керівництвом академіка Ю. І. Караченцева (з 1992 р. і до теперішнього часу — зав. відділення хірургічної ендокринології Інституту) розроблено та впроваджено в практику методи інтраопераційного мультифокального дозованого кріовпливу, що дозволяє значно покращити результати хірургічного лікування хворих на аутоімунний тиреоїдит та ДТЗ. Розроблена в експерименті та апробована в клініці Інституту методика локального дистанційного кріовпливу дозволила підвищити ефективність терапевтичного лікування аутоімунного тиреоїдиту. Розроблені криогенні методи й досі не мають прямих аналогів в Україні та у світі.

Починаючи з 1941 року, на базі клініки здійснює свою педагогічну і науково-лікувальну діяльність Кафедра ендокринології і дитячої ендокринології ХМАПО, а згодом — Харківського Національного медичного університету. Десятки тисяч фахівців-ендокринологів, які працюють у різних куточках нашої держави та країн близького зарубіжжя, як спеціалісти «народи-

лися» саме в стінах клініки ДУ «Інститут проблем ендокринної патології ім. В. Я. Данилевського НАМН України».

Минуло 95 років з того моменту, як у 1927 р. було засновано клініку ДУ «Інститут проблем ендокринної патології ім. В. Я. Данилевського НАМН України», коли розпочалася історія вітчизняної клінічної ендокринології. За цей час проліковано понад 120 тисяч пацієнтів, проведено понад 50 тисяч операцій.

Індустріалізація та колективізація, війна з німецькими загарбниками, евакуація в Алтайський край, повоєнна відбудова, роки плідної праці й всебічного наукового пошуку, але, нажаль, знову війна...

Сьогодні, як і 95 років тому, колектив клініки продовжує свою наукову та клінічну роботу, таку необхідну нашим пацієнтам.

Ми пишаємося своєю історією і впевнено дивимось у майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES)

1. Shindler MS. Itogi i perspektivy razvitiya jendokrinologii v Ukraine, *Har'kov*, 1932: 25 p.
2. Shindler MS. Vseukrainskij institut jendokrinologii i organoterapii, *Har'kov*, 1933: 56 p.
3. Kogan-Jasnyj VM. Pjtnadcat' let: materialy Vseukrainskogo instituta jendokrinologii i organoterapii, *Har'kov*, 1934;3: 24-31.
4. Kogan-Jasnyj VM, Lejtes SM, Veber MR. Jeksperimental'no-klinicheskij sektor i ego uchastie v razvitii ukrainskoj jendokrinologii: materialy Vseukrainskogo instituta jendokrinologii i organoterapii, *Har'kov*, 1934; 3: 72-80.
5. Problemy i dostizhenija v fiziologii i patologii jendokrinnyh funkcij (jeksperimental'nye i klinicheskie issledovanija): trudy Ukrainskogo instituta jeksperimental'noj jendokrinologii, *Har'kov*, 1959: 293 p.
6. Kopelovich MA, Lobanovskaja LI, Tihonova EP. Razvitie klinicheskoi jendokrinologii v USSR za 50 let: Jendokrinopatii i lechenie ih gormonami, *Kiev*, 1968;4: 3-20.

7. Kovalev M.M. Razvitie hirurgii jendokrinnyh organov v Ukrainskoj SSR za 50 let: Jendokrinopatii i lechenie ih gormonami, *Kiev*, 1968;4: 33-53.
8. Chuprinova SI. Har'kovskij nauchno-issledovatel'skij institut jendokrinologii i himii gormonov, *Har'kov*, 1989: 31 p.
9. Professor Carikovskaja Natalija Georgievna: Hirurg-jendokrinolog. *Probl Endokrin Patologii* 2013;1: 83-86.
10. Kogan-Jasnyj VM. *Klin Medicina* 1930: 23-24.
11. Veber MR. *Novyj Hirurgich Arh* 1930;82.
12. Veber MR. *Sovetskaja Hirurgija* 1933;7.
13. Veber MR. *Novyj Hirurgich Arh* 1933;1(108).
14. Shevandin MN. Ob operacijah na shhitovidnoj zheleze pri bazedovoj bolezni: tez. Vseukr. jendokrinol. Soveshh, *Har'kov*, 1934.
15. Veber MR. *Sovetskaja Hirurgija* 1935;7.
16. Kogan-Jasnyj VM, Shevandin MN. *Acta Endocrinologica* 1936;X1; *Klin Medicina* 1937;7.
17. Veber MR. Bazedova bolezni' i ee hirurgicheskoe lechenie : dis. d-ra med. nauk, *Har'kov*, 1939.
18. Veber MR. Bazedova bolezni', *Har'kov*, 1940: 396 p.
19. Carikovskaja NG. *Vrachebnoe Delo* 1953;7.
20. Levi JaL. *Vrachebnoe Delo* 1954;12.
21. Levi JaL. Sovremennaja metodika operativnogo vmeshatel'stva pri vyrazhennyh formah tireotoksikoza : inform. pis'mo, *Har'kov*, 1955.
22. Levi JaL, Semenova GI, Carikovskaja NG. *Problemy Jendokrinologii i Gormonoterapii* 1955;5.
23. Carikovskaja NG. Predoperacionnaja podgotovka bol'nyh tireotoksikozom : inform. pis'mo, *Har'kov*, 1956.
24. Gorchakov AK, Aleshin BV. *Problemy Jendokrinologii i Gormonoterapii* 1957.
25. Carikovskaja NG. Oslozhenija pri operacijah na shhitovidnoj zheleze pri pervichnoj gipertireoidnoj forme zobnoj bolezni : inform. pis'mo, *Har'kov*, 1957.
26. Carikovskaja NG, Breslavskij AS, Kryzhanovskaja MV. *Problemy Jendokrinologii i Gormonoterapii* 1958;5: 97-106.
27. Carikovskaja NG. Sostojanie matki i reaktivnost' shhitovidnoj zhelezy: Jendokrinopatii i lechenie ih gormonami, *Kiev*, 1964: 235-249.
28. Carikovskaja NG. *Problemy Jendokrinologii i Gormonoterapii* 1964;5: 99-107.
29. Levi JaL. Lechenie hirurgicheskikh zabolevanij pri diabete : inform. pis'mo, *Har'kov*, 1955.
30. Levi JaL. Hirurgicheskie zabolevanija i diabet : inform. pis'mo, *Har'kov*, 1957.
31. Levi JaL, Balen SA, Livergant JuJe. *Vrachebnoe Delo* 1955;8.
32. Carikovskaja NG, Tkach FS, David'janc LS. *Problemy Jendokrinologii* 1978;3: 33-40.
33. Tkach FS, David'janc LS, Carikovskaja NG. Diagnostika i hirurgicheskoe lechenie pervichnogo giperparatireoza: tez. dokl. III s#ezda jendokrinologov, *Vinnica*, 1982; *Kiev*, 1982: 203-204.
34. Tkach FS, Carikovskaja NG, Spuzjak MI. Zabolevanija okoloshhitovidnyh zhelez, *Har'kov*, 1999: 198 p.
35. Carikovskaja NG, Tihonova EP, Kovalenko NT, et al. Voprosy differencial'noj diagnostiki i terapii viril'nyh sindromov: Aktual'nye voprosy akusherstva i ginekologii, *Kishinev*, 1972: 95-97.
36. Carikovskaja NG, Tkach FS, Kovalenko MD. Viril'nyj sindrom (klinika, diagnostika i lechenie) : metod. rekomendacii, *Har'kov*, 1976.
37. Carikovskaja NG, Birjukova MS, Popova SS. Jendokrinologija : resp. mezhved. sb, *Kiev*, 1982;12: 72-76.
38. Carikovskaja NG, Tkach FS, Birjukova MS, Ljubimova LP. Metodika lechenija sindroma sklerokistoznyh jaichnikov : inform. pis'mo, *Kiev*, 1984.
39. Natarov VV, Carikovskaja NG, Birjukova MS, Sergienko LJu. Virilizm : monografija, *Kiev*, 1987: 182 p.
40. Carikovskaja NG, Sergienko LJu, Birjukova MS, et al. *Akusherstvo i Ginekologija* 1987;3: 41-44.
41. Tkach FS. *Problemy Jendokrinologii* 1966;6: 22-26.
42. Tkach FS, Luk'janchenko AA. *Vestn Hirurgii im. Grekova* 1967;3: 123-130.
43. Aleshin BV, Tkach FS. *Problemy Endokrinologii* 1968; 14(2): 31-35.
44. Tkach FS. Autoimunnyj tireoidit (zob Hasimoto): rukovodstvo po jendokrinologii, *Moskva*, 1973: 174-178.
45. Tkach FS. *Vestn Hirurgii im. Grekova* 1978;1: 36-41.
46. Malova NG, Hvisjuk NI, Maslina LI, et al. Kriohirurgija, *Har'kov*, 2000: 64 p.

**СТОРІНКИ ВЕЛИКОЇ ІСТОРІЇ
(до 95-річчя заснування клініки ДУ «Інститут проблем ендокринної патології
ім. В.Я. Данилевського НАМН України»)**

Караченцев Ю. І., Місюра К. В., Сидорова І. В.

*ДУ «Інститут проблем ендокринної патології ім. В. Я. Данилевського НАМН України»,
м. Харків, Україна
nauka@ipep.com.ua*

Роботу присвячено 95-річчю заснування клініки ДУ «Інститут проблем ендокринної патології ім. В. Я. Данилевського НАМН України» як першої науково-практичної бази для організації та проведення спеціалізованої ендокринологічної допомоги населенню України. Охарактеризовано провідні досягнення представників наукових шкіл клініки за минулі роки.

Ключові слова: спеціалізована ендокринологічна допомога, історичний огляд.

**PAGES OF GREAT HISTORY
(to the 95th anniversary of the founding of the Clinic
in the State Institution «V. Danilevsky Institute for Endocrine Pathology Problems
of the NAMS of Ukraine»)**

Yu. I. Karachentsev, K. V. Misiura, I. V. Sydorova

*SI «V. Danilevsky Institute for Endocrine Pathology Problems of the National Academy
of Medical Sciences of Ukraine», Kharkiv, Ukraine
nauka@ipep.com.ua*

The article is dedicated to the 95th anniversary of the founding of the SI «V. Danilevsky Institute for Endocrine Pathology Problems of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine» Clinic as the first scientific and practical base for the organization and provision of specialized endocrinological assistance to the population of Ukraine. The leading achievements of scientific school representatives in the Clinic over the past years are characterized.

Key words: specialized endocrinological care, historical review.